

ПЕДАГОГІЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ РУХЛИВИХ ІГОР

Наумчук В.І. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Анотація. У статті представлено теоретичне обґрунтування педагогічної класифікації рухливих ігор, яка розроблена з урахуванням сутності та спрямованості двох аспектів педагогічної культури – фізкультурної освіти і фізичного виховання.

Ключові слова: рухливі ігри, педагогічна класифікація, фізкультурна освіта, фізичне виховання.

Постановка проблеми. Динаміка розвитку сучасного суспільства вимагає подальшого удосконалення освіти України, переосмислення завдань її модернізації та адаптації до нових реалій і вимог. Розвиток особистості, її творчої індивідуальності та неповторності, розкриття й реалізація істинних сил людини стає стратегічною лінією системи освіти.

Вирішальна роль у засвоєнні суспільного досвіду належить самій людині, її активності, характеру взаємин з оточуючим середовищем. У цьому контексті потребує подальшого дослідження ігрова діяльність, оскільки гра є структурною моделлю поведінки людини, за допомогою якої вона оволодіває навколишньою дійсністю і готується до її перетворення (Л.С.Виготський, Д.Б.Ельконін, О.М.Леонтьєв, С.Л.Рубінштейн та ін.).

Гра — усталене суспільне явище, самостійний вид діяльності людини. Вона є невід’ємною складовою цілісної культури суспільства і в інтеграції з її іншими компонентами розвивається як єдине ціле. Використання гри у становленні особистості є ідеєю, яка найбільш адекватно виражає сутність людини, її духовність та етику. Складний багатоаспектний зміст поняття гри, багатофункціональність цього феномену, спроможність охопити собою різноманітні прояви людської психіки і діяльності забезпечили категорії гри постійну наукову актуальність.

Безпосередньо обґрунтування нових підходів до розробки класифікації ігор сприятиме удосконаленню системи взаємопідпорядкованих рухливих ігор того чи іншого цільового призначення, дозволить краще орієнтуватися у розмаїтті ігрових об’єктів, допоможе усвідомлено і ефективно використовувати їх у педагогічному процесі.

© Наумчук В.І., 2010.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У педагогічній теорії і практиці розрізняють два основних види рухливих ігор. Один із них включає рольові, творчі, довільні ігри, у яких учасники самостійно обумовлюють їх мету та визначають зміст, а другий вид — організовані ігри за встановленими правилами. Відповідно до числа гравців, творчі ігри розподіляються на індивідуальні та колективні. Ступінь складності і зміст ігор за правилами визначають їх групування на прості некомандні, перехідні до командних, командні та ігри-естафети.

Для більш детального упорядкування рухливих ігор Л.В.Билеєва, І.М.Коротков, Е.В.Кузьмічова використовують широкий спектр ознак: ступінь складності змісту ігор; вікові особливості дітей; рухові дії, які домінують або їх відповідність видам спорту; фізичні якості, що вимагають найбільшого прояву; форма організації занять чи місце проведення; характер моторної щільності або психофізичних навантажень; пори року тощо [1]. При цьому з метою вирішення конкретних педагогічних завдань у різних умовах враховуються декілька ознак одночасно.

В основу класифікації колективних рухливих ігор, розробленої В.Г.Яковлевим, покладено організаційні ознаки (з розподілом на команди і без їх формування, з вибором ведучого і без його визначення) та характер взаємин учасників гри (з безпосереднім контактом із суперником і без прямого одноборства з ним) [2]. Х.Ф.Анаркулов пропонує системно групувати рухливі ігри за такими ознаками, як: тип і склад основних рухів, характер анатомічного впливу на розвиток фізичних якостей, ігровий сюжет, відповідність практичній діяльності та національним видам спорту [3]. Класифікація Б.Н.Півоварова передбачає розподіл ігрових засобів на ігрові вправи, рухливі ігри, естафети, спортивні ігри у спрощеній формі, що, на думку автора, дозволяє краще використовувати педаго-

гічний потенціал рухливих ігор як форми ігрового методу [4].

Враховуючи всебічній і різноманітний вплив рухливих ігор та ігрових вправ на організм людини, О.В.Мазепіна визначає за ЧСС і характером виконання рухових дій гри трьох типів: з малою, середньою та високою інтенсивністю [5]. Основою класифікації С.Л.Новоселової і Е.В.Зворигіної виступає категорія „ініціатива”, що виходить від суб’єктів гри. Зокрема, першу групу складають самодіяльні ігри, що виникають з ініціативи самих дітей. Навчальні і розважальні ігри, ініціаторами яких є дорослі, відносяться до другої групи. Остання група включає традиційні і народні ігри [6].

Аналіз науково-методичної літератури та узагальнення передового практичного досвіду показують, що не існує єдиної універсальної ознаки класифікації, на основі якої можна систематизувати увесь спектр рухливих ігор. Об’єднуючим чинником сучасних підходів щодо класифікації рухливих ігор є їх упорядкування за організацією гравців, переважним проявом фізичних якостей та виду рухових дій. Підтвердженням цього може слугувати і той факт, що у чинній навчальній програмі предмета „Фізична культура” в ЗОШ визначальними ознаками групування рухливих ігор є прояв фізичних якостей, рухові дії, що домінують у грі та їх відповідність видам спорту [7, 8].

Зв’язок роботи з науковими темами та програмами. Дослідження виконувалось за планом науково-дослідної роботи кафедри гімнастики і спортивних ігор Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Мета дослідження — теоретично обґрунтувати педагогічну класифікацію рухливих ігор з урахуванням сутності та спрямованості фізкультурної освіти і фізичного виховання як складових педагогічної культури.

Результати дослідження. У працях М.С.Бриля, Е.С.Вільчковського, Е.М.Геллера, А.А.Демчишина, Н.Г.Єфімової, М.М.Жукова, А.В.Цюся та інших науковців зазначається, що рухливі ігри — осмислена діяльність, яка спрямована на досягнення конкретних рухових завдань в умовах, що швидко змінюються. Їх характерною особливістю є активні творчі рухові дії, які спрямовані на досягнення визначеної мети гри і мотивовані її сюжетом. Рухові дії детерміновані певними правилами, що обумовлюють прояв учасниками гри відповідної ініціативної поведінки. На шляху досягнення мети цілеспрямований характер поведінки вимагає здійснення якісного аналізу ситуації, що постійно змінюється, її передбачення та ефективного реагування з використанням великого обсягу рухових дій у різноманітних поєднаннях і варіаціях, прояву

необхідних якостей, здібностей, рис. Самостійність та відносна свобода дій у поєднанні з виконанням добровільно прийнятих гравцями встановлених умовностей при підпорядкуванні особистих інтересів спільним реалізується в умовах емоційної насиченості й видовищності.

Рухливі ігри можна розглядати з різних позицій: з педагогічних — як засіб і метод впливу на особистість, з психологічних — як засіб психічного розвитку, спосіб оволодіння соціальними взаєминами і колективними формами діяльності, з соціологічних — як умову виникнення та розвитку спілкування, взаємодій та взаємин людей і т.д. На відміну від ігор загалом, як прояву одного із основних видів діяльності людини, важливою ознакою рухливих ігор, що використовуються у педагогічному процесі, є чітко поставлена мета і відповідний до неї очікуваний результат, які можуть бути обґрунтовані, визначені необхідними складовими цього процесу і характеризуються навчально-пізнавальною та розвивальною спрямованістю.

Психолого-педагогічне обґрунтування сутності рухливих ігор, їх системне упорядкування пов’язано з проблемами фізкультурної освіти і фізичного виховання. Відповідно до першої, цей прояв ігрової діяльності, розглядається як процес, що є основою становлення та розвитку особистості. У другому випадку, рухливі ігри виступають засобом і способом досягнення мети, яка знаходиться поза її межами [9]. Необхідність виокремлення двох аспектів педагогічної культури — культури освіти і культури виховання, обумовлена потребою науки у понятійному розмежуванні цих відносно синхронно існуючих феноменів, що дозволяє глибше та детальніше вивчити сучасний стан досліджуваної проблеми.

Освітнянський процес у порівнянні з виховним, більшою мірою спирається на вже наявні знання та певні досягнення особистості і, відповідно, в онтогенезі розпочинається пізніше. Освіта розглядається переважно як динамічний, довготривалий процес, який не має завершення, а виховання — доволі часто обмежене у часі. Пріоритетом освіти виступає гармонійний, всебічний, цілісний розвиток потенцій особистості, насамперед творчості та конструктивно-креативних здібностей у ході засвоєння надбань фізичної культури. У свою чергу, фізичне виховання спрямоване здебільшого на формування у людини уявлень щодо системи норм і цінностей, зміцнення життєвих позицій особистості та покращання її якостей, що пов’язується з проблемами цілей педагогічного процесу. На відміну від освіти — вільної взаємодії між особистістю та навколишнім світом, виховання здійснюється між суб’єктами процесу, які знаходяться на різних рівнях компетентності. Спочатку процес виховання характери-

зується переважним впливом чужої думки на вихованця, а далі, він передбачає подолання складного шляху до формування в особистості спроможності визначати власні якості і можливості та діяти належним чином.

Розробка класифікації рухливих ігор вимагає з'ясування відповідних системоутворюючих ознак, що відображають сутність та спрямованість фізкультурної освіти і фізичного виховання.

Основні питання, що завжди постають під час розгляду проблеми класифікації та систематизації рухливих ігор, можна сформулювати так:

1. Які ознаки (або окрема із них) визначають той чи інший тип і вид рухливих ігор, що реалізуються у педагогічному процесі?
2. Чи достатньою підставою для класифікації типів і видів рухливих ігор є будь-яка ознака взята окремо?
3. Якщо так, то чому ця ознака висувається єдиним самодостатнім чинником?
4. Якщо ні, то який між ними має бути взаємозв'язок для того, щоб різноманіття типів і видів рухливих ігор виступало єдиним цілим?

У будь-якій діяльності людини (навчання, праці і т.д.) проявляються два взаємопов'язаних процеси — відтворення і творчості. Вони характеризують й ігрову діяльність та пронизують всі її типи та види. Ці процеси знаходяться у діалектичному взаємозв'язку, взаємозалежні і виступають у вигляді двох самостійних складових. Основний елемент — творчість, а діяльність на рівні відтворення є підготовчим етапом до неї. Разом з тим, обидві складові постають єдиним цілим, у якому елементи відтворення і творчості тісно переплітаються та взаємодоповнюють один одного. При цьому їх співвідношення різниться. В одних випадках, наприклад естафетах, де протиставлення із суперником є опосередкованим і способи рухових дій можуть визначатися вже відомими зразками чи моделями, будуть переважати процеси відтворення. В інших — домінуватиме креативний пошук. Зокрема, ефективне вирішення поставлених завдань у командних іграх потребує прояву творчості, що ґрунтується на раніше засвоєних знаннях та досвіді, а досягнення очікуваного результату неможливе за умови використання лише старого шаблону.

Разом з тим, обов'язковим елементом реалізації будь-якої рухливої гри виступає індивідуальне пізнання. У цьому процесі, що завжди відбувається на основі високої активності учасників гри, можна виокремити такі визначальні види діяльності:

- а) діяльність із засвоєння та застосування готової інформації чи рухових умінь у знайомих ситуаціях;
- б) діяльність, змістом якої є визначення можливих модифікацій дії вже засвоєних закономірностей,

урізноманітнення та поєднання рухових дій в умовах, що змінюються; в) діяльність, що спрямована на самостійне відкриття закономірностей, удосконалення та інтеграцію рухових дій.

У замкнутому ланцюгу, а він завжди є таким в ігровій діяльності, відтворення і творчість взаємопроникають один в одного, виступаючи у постійній єдності та взаємозв'язку. Репродуктивна діяльність на відміну від творчої характеризується тим, що завжди завершується створенням продукту за вже відомими зразками чи моделями. У ході такої діяльності людина, яка знаходиться в умовах однотипових ситуацій, оперує прийомами раніше сформованої системи у суспільному та власному досвіді. Процес пошуку необхідного вирішення завдання включає відтворення наявних знань і досвіду, їх оновлення й збагачення, а також уміння оперувати ними та конструювати нові способи діяльності. Відтворюючі дії виступають до творчих, з одного боку, як їх підґрунтя, а з іншого — як похідна креативу. Творчість випливає з репродукції, є розвитком останньої і містить відтворюючі процеси як одне із своїх похідних [10]. Ця закономірність є процесуальною стороною групування рухливих ігор, яка може визначити їх загальну типологію, а саме такі типи:

- а) репродуктивний;
- б) реконструктивно-варіативний;
- в) частково-пошуковий;
- г) творчий.

Отже, співвідношення процесів відтворення і творчості, рівень прояву останньої, як одного з пріоритетів фізкультурної освіти, може виступати необхідною ознакою, що покладена в основу класифікації рухливих ігор.

У шкільній, сімейній, соціальній педагогіці використовується широкий арсенал рухливих ігор, що відображає загальнолюдські, національні, етнографічні, географічні, історичні, регіональні цінності, ознаки та особливості. Дослідити, вивчити велику кількість варіантів, модифікацій, стратегій ігор, що відповідають певним статево-віковим категоріям та рівню підготовленості гравців, доволі складно. Повинні також враховуватися можливості конструювання й адаптації рухливих ігор відповідно до умов їх реалізації: форм занять, місця проведення, числа учасників, матеріально-технічного забезпечення, погоди та ін. Разом з тим, ігри відрізняються одна від одної не тільки формальною моделлю, набором правил, кількісних показників, але й перш за все цілями. Навіть ті рухливі ігри, що містять однакові правила, інформаційну базу мають суттєві відмінності за умови їх використання з різною метою. Власне сама поліфункціональна природа рухливих ігор сприяє багатоаспектному впливу на розвиток особистості, на її творчу, мотиваційну, інтелектуальну, фізичну, емоційну-вольову та інші сфери.

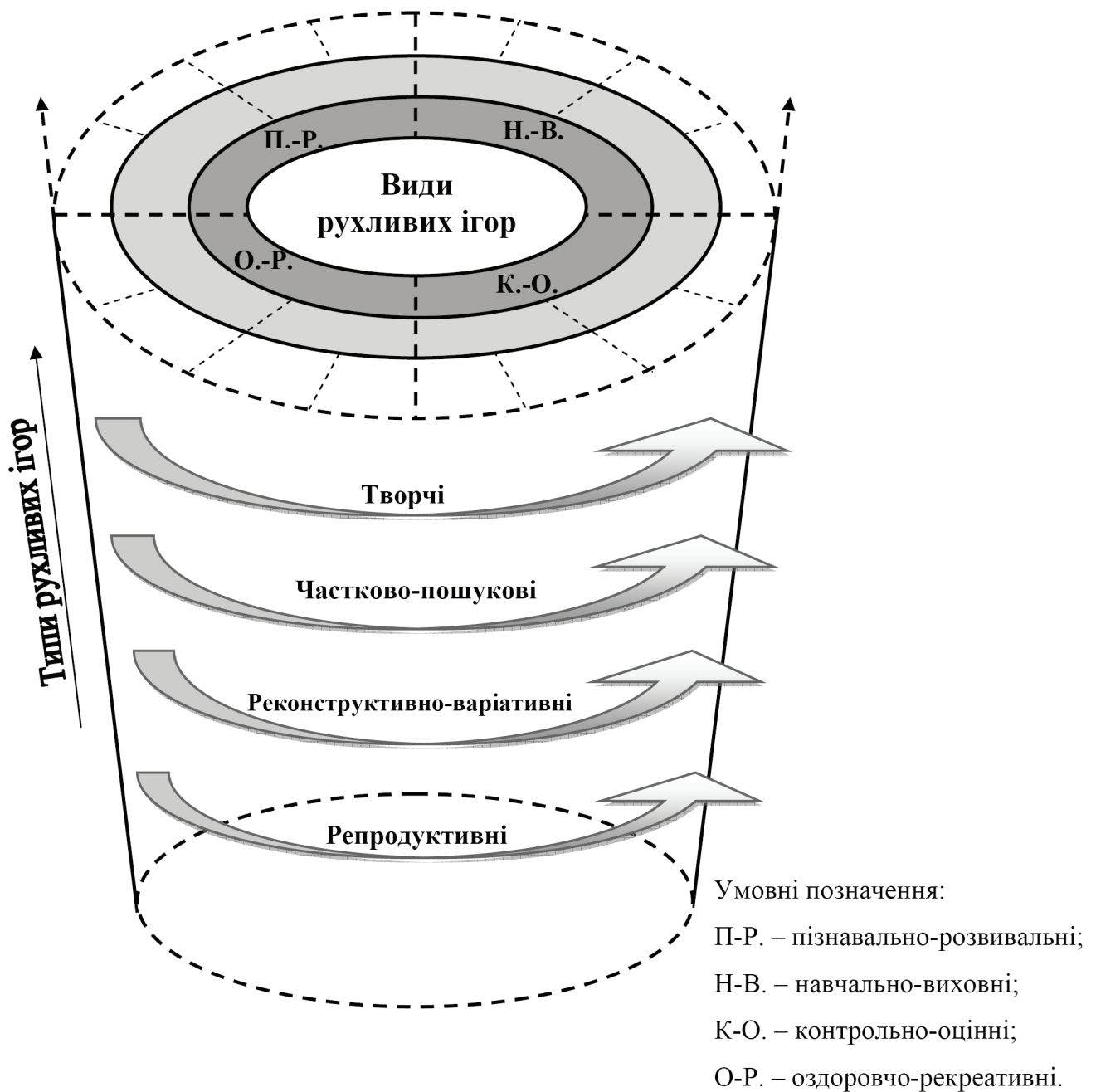

Рис. 1. Концептуальний підхід до класифікації рухливих ігор

Оскільки фізичне виховання є цілеспрямованим процесом, а принцип виявлення типів рухливих ігор, визначення у рамках цієї типології їх видів завжди повинні поєднуватися з логіко-змістовою стороною і зовнішньо проявлятися, у тому числі, й через певні педагогічні цілі, іншою необхідною ознакою класифікації рухливих ігор має виступати їх цільове призначення.

На першому рівні групування рухливих ігор переважну спрямованість педагогічного впливу

визначають пізнавально-розвивальні, навчально-виховні, контрольні-оцінні й оздоровчо-рекреативні цілі. На наступних рівнях подальший розподіл здійснюється шляхом уточнення цілей використання ігор та їх конкретизації у певних завданнях. Пізнавально-розвивальні цілі спочатку виокремлюються окремими складовими, а далі деталізуються відповідно до інформаційного поля і предмета розвитку: інтелекту, пам'яті, реакції, уваги і т.д. Уточнення групи навчально-виховних

цілей передбачає їх розмежування за відповідними напрямками з наступною конкретизацією навчального аспекту через завдання щодо засвоєння певних знань, формування рухових умінь і навичок, а виховної складової — через завдання виховання фізичних та особистісних якостей. У цьому випадку рухливі ігри найчастіше виступають як загальнорозвивальні, підготовчі, підвідні, спеціальні вправи і, одночасно, методом фізичного виховання. Контрольно-оцінна група включає цілі систематичного контролю процесу фізичного виховання чи спортивної підготовки, оцінювання рухової обдарованості, фізичної підготовленості, прогнозування здібностей. Подальша деталізація цілей цієї групи обумовлена вибором предмета вивчення: певними фізичними та особистісними якостями, руховими діями, сторонами підготовки спортсменів, їх функціональним станом, елементами спортивного відбору. У свою чергу, оздоровчий та рекреативний компоненти, що визначають групу оздоровчо-рекреативних цілей, конкретизуються відповідно до завдань профілактики захворювань, їх лікування, реабілітації організму людини, а також завдань рекреації у найширшому розумінні. Тут рухливі ігри є переважно загальнооздоровчими та спеціальнооздоровчими вправами, атракціонами, розвагами, видовищами та іншими емоційними інструментами педагогічного впливу.

Таким чином, пропонується класифікація передбачає створення певної системи ігор, що складається на основі урахування принципів і загальних ознак — принципу єдності процесів відтворення і творчості та цільового призначення рухливих ігор, а також закономірних зв'язків між ними. При цьому визначені ознаки відображають стрижневі аспекти педагогічної культури — фізкультурну освіту і фізичне виховання, а зв'язки між елементами сформованої системи встановлюються у двох напрямках: по вертикалі (за рівнем прояву творчості) і горизонталі (за переважною спрямованістю педагогічного впливу). Перший напрямок відображає процесуальну сторону групування рухливих ігор і визначає їх тип. Другий — забезпечує у межах загальної типології логічне упорядкування видів рухливих ігор відповідно до їх цільового призначення. Доповнюючи один одного, ці напрямки обумовлюють цілісність системи, а відповідні типи і види рухливих ігор розглядаються взаємодіючими, взаємоінтегрованими її компонентами (див. рис. 1).

Такий підхід щодо класифікації рухливих ігор уможливує подальший розвиток цієї відкритої системи, оскільки, з одного боку, творчість людини безмежна і може виступати у різних проявах, а з іншого — педагогічна діяльність завжди висуватиме різноманітні завдання, які можуть бути вирішені за допомогою рухливих ігор. Дане упорядкування

призначене стати орієнтиром у всьому різноманітті рухливих ігор, джерелом інформації щодо їх педагогічного потенціалу.

Висновки

Питання класифікації рухливих ігор потребують подальшого науково-теоретичного обґрунтування, оскільки оптимальне упорядкування ігор як важливого й універсального інструменту педагогічного впливу дозволяє оптимізувати процес фізкультурної освіти, правильно орієнтуватися у системі засобів і методів фізичного виховання. Водночас, ефективність практичного використання рухливих ігор має забезпечуватися не тільки шляхом їх доцільного підбору відповідно до педагогічних умов та належним організаційно-методичним вирішенням, а й через адаптацію їх змісту і структури до певного контингенту та конкретної педагогічної ситуації.

Список літератури

1. *Подвижные игры: Учеб. пособие для студ. вузов и ссуз физической культуры* / И.М. Коротков, Л.В. Былеева, Р.В. Климкова и др. — М.: СпортАкадемПресс, 2002. — 229 с.
2. *Былеева Л.В. Подвижные игры: Учеб. пособие для студ. высш. учебн. заведений* / Л.В. Былеева, И.М. Коротков. — М.: Физкультура и спорт, 1982. — 224 с.
3. *Анаркулов Х.В. Кыргызские народные подвижные игры, физические упражнения и современность: Автореф. дисс. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 — Теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки и оздоровительной физической культуры* / Х.В. Анаркулов. — Бишкек, 1993. — 38 с.
4. *Пивоваров Б.Н. Игры в тренировке легкоатлетов* / Б.Н. Пивоваров. — М.: Физкультура и спорт, 1959. — 76 с.
5. *Мазепина Е.В. Эффективность применения игровых средств и методов физического воспитания для улучшения психофизического состояния детей 6-8 лет: Дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.04 — Теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки и оздоровительной физической культуры* / Мазепина Е.В. — М., 2001. — 151 с.
6. *Новоселова С.Л. Игра и вопросы всестороннего воспитания детей: классификация игр* / Новоселова С.Л., Звoryгина Е.В. // *Дошкольное воспитание*. — 1983. — №10. — С. 38—46.
7. *Програми для основної та спеціальної медичних груп загальноосвітніх навчальних закладів. Фізична культура. 1—4 класи* / М.Д. Зубалій, В.В. Дерев'яноко, О.М. Лакіза, В.Ф. Шегімага. — Харків: Ранок, 2006. — 128 с.
8. *Навчальна програма з фізичної культури для загальноосвітніх навчальних закладів. 5—9 класи* /

- Т.Ю. Круцевич, С.М. Дятленко, І.Х. Турчин та ін. // [http:// www.mon.gov.ua](http://www.mon.gov.ua)
9. *Майнберг Э.* Основные проблемы педагогики спорта: Вводный курс / Э. Майнберг; [Пер. с нем. под ред. М.Я. Виленского, О.С. Метлушко]. — М.: Аспект Пресс, 1995. — 318 с.
10. *Пидкасистый П.И.* Самостоятельная деятельность учащихся: Дидактический анализ процесса и структуры воспроизведения и творчества / П.И. Пидкасистый. — М.: Педагогика, 1972. — 184 с.

Надійшла до редакції 17.03.2010 р.

Наумчук Владимир. Педагогическая классификация подвижных игр.

В статье представлено теоретическое обоснование педагогической классификации подвижных игр, учитывающей сущность и направленность двух аспектов педагогической культуры — физкультурного образования и физического воспитания.

Ключевые слова: подвижные игры, педагогическая классификация, физкультурное образование, физическое воспитание.

Naumchuk Volodymyr. Pedagogical classification of action-oriented games.

The article deals with the pedagogical classification of action-oriented games developed in the context of the essence and direction of the double aspect of pedagogical culture – physical education and training of body.

Key words: action-oriented games, pedagogical classification, physical education, training of body.

Нова книжка

Сергієнко Л.П.

- С32** Практикум з психології спорту: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів фізичного виховання і спорту. — Харків: «ОБС», 2008. — 256 с. (МОН України, лист № 1-4/18-Г-1054 від 14 травня 2008 р.) ISBN 966-7858-51-0.

У навчальному посібнику викладено зміст практикуму з психології спорту та програми з даної навчальної дисципліни. У практикумі наведено короткий зміст лекцій. Фактично це конспекти лекцій, які особливо потрібні студентам заочного відділення та тим, хто навчається дистанційно. На практичних заняттях студентам пропонується виконання психологічних та дидактичних тестів. Навчальний посібник доцільно використовувати під час підготовки до семінарських занять, заліків та іспитів.

Навчальний посібник рекомендовано студентам вищих навчальних закладів освітнього напрямку «Фізичне виховання і спорт» та «Психологія». Може бути корисним для викладачів, фахівців у галузі психології, тренерів, спортсменів високої кваліфікації, широкого кола читачів.

Худолій О. М.

- X98** Загальні основи теорії і методики фізичного виховання: Навч. посібник. — 2-е вид., випр. — Харків: «ОБС», 2008. — 408 с.: іл. ISBN 966-7858-53-7.

У навчальному посібнику розглянуті загальні питання теорії фізичного виховання, а також теорія і методика розвитку рухових здібностей та навчання фізичним вправам.

Посібник рекомендовано викладачам і студентам факультетів фізичного виховання вищих педагогічних навчальних закладів III—IV рівня акредитації та вчителям фізичної культури середніх загальноосвітніх шкіл.